

16 AGOSTO DO 2007 - NÚMERO 683

rdl

REVISTA
**DAS
LETRAS**

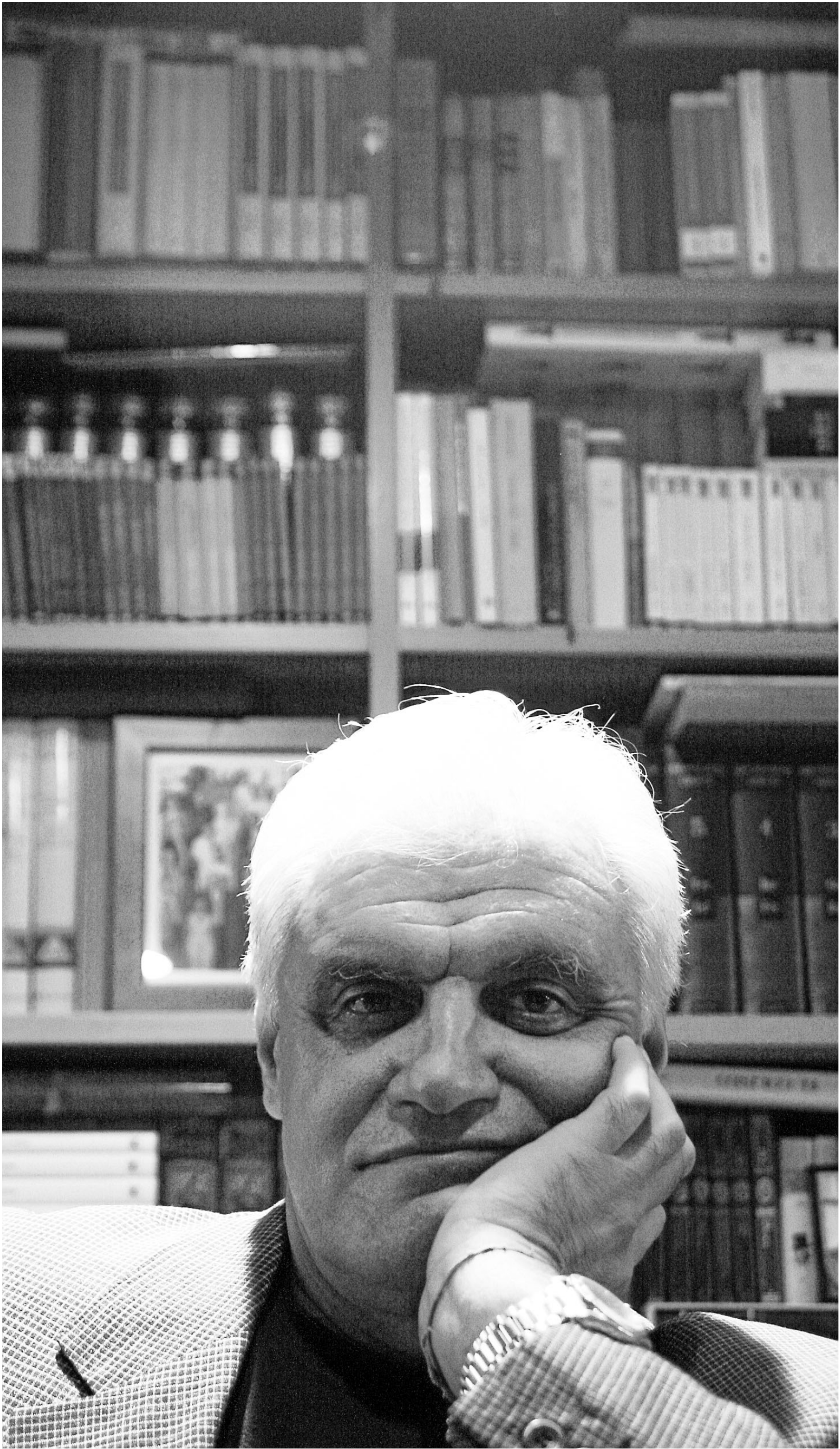
Víctor F. Freixanes

Desque no 1982 publicou *O triángulo inscrito na circunferencia*, Víctor Fernández Freixanes converteuse nun dos referentes da Literatura galega contemporánea, á que lle achegou o alento épico dun cronista fascinado pola forza transformadora do ser humano. 25 anos despois, con outras dúas novelas ás costas tamén celebradas pola crítica –*O enxoval da noiva* (1988) e *A cidade dos césares* (1993)–, Freixanes emerxe no país como unha das súas figuras máis influentes, nunha tradición que se engasta a algúns dos seus predecesores: Ramón Piñeiro ou Carlos Casares. Membro da Real Academia e do Consello da Cultura,

Víctor F. Freixanes

O pozo da señora

director da patrimonial editorial Galaxia, presidente da Fundación Otero Pedrayo e profesor da Facultade das Ciencias da Comunicación –sempre confesou que o periodismo foi a súa auténtica vocación–, este pontevedrés nacido no 1951 foi construindo unha ponte entre o galeguismo da centuria pasada e as eclosións identitarias do século XXI. Agora, tras un longo silencio, reaparece a súa vea creadora neste monográfico de Revista das Letras cun relato de evocador simbolismo, inquietante e máxico. Trátase, en fin, do regreso espléndido dun escritor na plenitude da súa madurez narrativa.

Avanza a carreta coma unha nave polo medio da chaira, axitando o poderoso toldo e o seu pesado armazón de varas. De primeiras case que non se ve: un puntiño branco que escintila á luz da mañá aplastado entre as altísimas herbas. Pero os ollos da rapaza albíscana dende antes de que apareza, como se o aire e o arrecendo da terra anunciasen a súa chegada. Ladra o can. Brinca fóra do pescante e corre lixeiro onda a cativa. Chámase Nei.

“¿Por que lle puxeches así?”, preguntoulle unha vez.

O home sorriu, cuspiu no chan, apertando os labios mentres afiaba a vara de ameneiro, e dixo: “Era o nome dun mariscal de Francia”. E engadiu: “Todos os cans desta parte do mundo chámanse da mesma maneira”.

O campo aparece inzado de pampullos, flores amarelas, que a brisa de maio fai abalar en grandes ondas. Un pouco máis alá, preto do río, florece a xesta. Alí está a barca. É unha plataforma cadrada, de grandes madeiras húmidas, como as que se poñen nas pontellas para que pasen as cabalgaduras. Dunha das extremas pende unha pértiga que agora repousa enriba da cuberta. Con ela gobiñase a embarcación para pasar dunha beira a outra.

Hai tempo que o vendedor de ferralla cruza o río por este lugar: o Pozo da Señora, paraxe arredada das casas do Camiño Real, que vén dar un longo rodeo polas estribeiras da serra. Aquí unicamente viven o vello e mais a neta. Poden gañarse dous días no atallo, se a corrente vai mansa. Pero el nunca ten présa.

“Neste sitio afogamos o teu avó e mais eu unha compañía enteira de gavachos, peste de Satanás, nos días terribles da francesada”, contoulle nunha ocasión.

Quizais non fosen tantos, un e outro esbardallaban bastante: o vello barqueiro, sentado a carón do lume, porque xa daquela lle custaba moverse, e el na porta da cabana, onde pasaba

a noite. Pero a historia sempre era a mesma.

“Mandábaos un capitanciño novo, cangado todo de medallas, cun chapeu de plumas, moi pintureiro, que apareceu unha mañá entre os ribazos. ¿Acórdaste, Tomé..?”, oupábase o da carreta.

Aínda que lle preguntaba ao vello, no fondo falaba sempre para a rapaza. “Disque entraron para esta parte porque viñan perdidos. Algúns non tiñan nin dezaseis anos. Unhas criaturas. Traían o pánico nos ollos, como se acabaran de ver a boca do inferno, talmente. Moi bravo debe ser o Anticristo para mandar a xente así por estes mundos. O teu avó deuse de conta axiña. Primeiro os homes e logo os cabalos, díxolles, para non ter que pasalos xuntos. Como berraban os condenados. ¿Acórdaste, Tomé, como berraban..?”.

E o outro:

“Acordo, ho. Tal parece que aínda os sinto, mala centella os coma. Nunca deixo de escoitalos. Así volvesen, habíamos de rebentalos outra vez, que non volveron”.

“¿Como habían volver?”, retrucaba o compañeiro. “Aínda han de estar no fondo do río, arregañando os dentes e maldicindo do mundo, coma diaños. Os cabalos vendímolos na feira de Paradanta. Déronnos cartos por eles. Non é que fosen gran cousa, acabadiños que estaban, pero tampouco os pagaron mal. Armamos unha boa festa daquela. ¿Acórdaste, Tomé..?”.

Os homes rían, sobre todo o da barca, con aquela risa nerviosa e sen dentes que a ela ben pouco lle gustaba, porque lle daba medo. Asustáballes a risa do vello tanto coma a imaxe dos rostros tumefectos dos soldadiños, os ollos fóra das cuncas, pois é así como din que aparecen os afogados, amarrados coma piñas de brancellau por non sei que escuras ataduras á profundidade das augas. “Nunca sabemos onde é que a temos”.

Sabía outras historias o moinante: noticias de países afastados, homes e ríos máis anchos ca aquel, cidades cheas de xente, ruidosas, relumbrantes.

Pero ao vello non lle interesaban. No río sempre ocurrían as mesmas cousas: a primavera, o verán, o outono, o inverno... Igual que a máquina do Universo xira arredor de si e debuxa no ceo un círculo perfecto, así o mundo tamén, e mais as súas criaturas, segundo dispón a lei de Deus Noso Señor. “Cada quen ten o seu sitio”, repetía. “Todos levamos unha marca na fronte”. Era a rapaza, aínda unha nena, a que escoitaba abraíada as historias do home da carreta, que chegaba sempre anunciado polos ladridos de Nei, unhas veces na porta da cabana, en inverno a carón da lareira, pois dese xeito agradecía a hospitalidade, tanto á ida coma ao regreso.

“¿Que me trouxeches?”.

“Un axóuxere”.

Nunha caixiña de madeira. Abría a caixa e alí estaba. Parecía de prata, aínda que non o fose. O home contaba que pertencera a unha raíña de África. A raíña tiña unha cabra, unha cabra sabia, que lía nos libros antigos e sempre estaba a rumiar, metendo non sei que cousas dentro, quizais preocupada polo final dos tempos ela tamén. A raíña chamábaa facéndo soar o axóuxere.

Unha vez viu pasar uns xitanos. Viñan de San Mamede, con músicas e ferriños, e prenderon fogueiras non lonxe da casa. O vello non a deixou saír. Non se fiaba deles. Dicía que eran irmáns ou parentes dos asasinados de Cristo. Durante toda a noite a rapaza viu arder as lumeiras do outro lado do río, atenta ás sombras dos peregrinos, escoitando as súas músicas. O barqueiro fixo tres viaxes para pasalos, a cambio dunha moeda de cobre de cada vez, mais logo que se foron botou tres cruces e guindou as moedas ao río.

“¿Por que fas iso, avó?”.

“Ese diñeiro non é noso”.

Os xitanos levaban canda si unha cabra. Facíana bailar enriba dun tallo mentres tocaban. ¿El sería a cabra da raíña aquela de África?, pensaba a rapaza.

Noutra ocasión o home da carreta tróuxolle unha fita colorada. Segundo lle explicou, era de seda e durante moito

tempo servira de lazo para a capa do anano da torre de París.

“¿Como é de grande?”.

“¿O anano?”.

“Non, a torre”.

“Enorme. Ti nunca viches nada parecido”.

Ela nunca vira unha torre, aínda que o home falaba delas, e mais o seu avó, dende o catre onde agoniaba, atacado de reumas. As torres de Compostela, por exemplo. Ou as torres da catedral de Astorga, que era de onde viña o viaxeiro. Aquelas humidades, tan duras, sobre todo no inverno, non eran o máis apropiado para a saúde do vello. Pero o señor Tomé non quería moverse do río. O paso da barca pertencera ao seu pai, privilexio dos frades de Celanova, por un real e medio desmo, e el o administraba dende entón, como o administraría e rendería o seu fillo, ou o seu neto, se tal tivese, que unicamente a tiña a ela, pois todos eran parte do río, coma as árbores, coma a herba que crece nas ribeiras, coma as almas dos condenados que habitan as profundidades, ¿e logo non?, sepultados entre os limos do fondo, ou como a Docísima Señora, que nas mañanciñas de maio pasea por riba das augas coma unha néboa branca, coma un sudario, e que un día ha vir acollernos nos seus brazos. Así o contaba o avó. E ela, cada día máis muller, deprenheu a manexar a pértiga e a desprazar a xangada pola corrente, para seguir dando conta do servizo cando el xa non puidese facelo.

A única visita que o barqueiro realmente agradecía era a do home da carreta.

“¿Que me traes?”.

“Un espello....”.

Ulía a pimentón, a especias, a pelexos de Castela e augardente. Tamén a ruda, que vendía polas portas das casas cando chegaba a esas cidades das que tantas cousas sabía. No interior da carreta, baixo o gran sabo de lona e o teito de coiros, candís de latón dourado, fitas e aparatosos fardos, o mundo era diferente, transformábase noutra cousa, e ela sentía que alí podía ser feliz. O vello decatábase diso.

“¿E isto que é?”.

“Un papel de cor”.

“¿Para que?”.

“Para que escriban os namorados”.

Non sabía escribir. El tampouco.

Quizais nas cidades as damas e os cabaleirosoubesen facelo. De feito, o papel era para eles. A ela regaloulle unha peza de lenzo, moi branco, coma disque lucía a Señora do río cando paseaba por riba das augas, aquel reino misterioso. Coñecía a historia porque moitas veces lla contara o barqueiro. Cando se foi, avivando o paso da mula polo camiño da serra, ela pechou os ollos e intentou gravar na memoria o recordo de cada aceno, o tacto das súas mans, os seus silencios, para non perdelo, e mais o arrecendo do interior da carreta: a canela e a herbaluísa, fitas coloradas e papeis de fantasía, cos ladridos do can Nei.

Foi moi duro aquel inverno. Nevou contra final de febreiro. O río asulagou as leiras, encheu os campos e non deixou pasar a carreta do moinante. Ninguén demandaba tampouco o servizo da barca. Santa María do Castro, a aldea máis próxima, quedaba a algo máis de tres leguas. Unha mañá, o señor Tomé púxose enfermo. Afogaba. A humidade do río metíasele dentro, como se se apoderase del, dicía. Tal semellaba que os rostros dos afogados acordasen de súpeto do seu profundísimo soño e emergullasen do abisedo das augas, aganchando polas ribadas, para lle roubar o alento. En realidade, había tempo que agardaba por eles.

“¡Xa están aquí! ¡Xa os teño diante...!”, revolvíase, axitado polas febres, enchoupado de suor e facendo renxer o catre con terribles sacudidas.

A agonía durou case que dúas semanas. Ela intentaba calmalo con ruda e con mentastros, tal que o avó lle ensinara, pois era a ciencia que tiñan, mais o barqueiro volvía unha e outra vez os ollos ao río, coma unha cisma: “¡Xa están aquí...!”.

De súpeto, parou. A respiración foi acougando, coma quen libra dun

desesperado esforzo, combate de varios días, igual que aquela vez, cando chimpanon no pozo, un por un, a revolución toda do Anticristo. ¡Coma berran os malditos! E ela deixou de oír a risa do avó.

Ninguén a axudou. Estaba afeita a facelo. Amortalouno. Utilizou o lenzo que lle regalara o moinante. O lume da lareira ardeu aínda durante case unha semana. Pero logo foise apagando tamén, paseniñamente, case que ao tempo que a verdura volvía aos campos e apuntaban os primeiros gromos dos amieiros. A pesada respiración da brétema devalaba do outro lado das árbores coma unha misteriosa estadea. Embrullou o cadáver na mortalla, enleándoo varias veces, e coas forzas que tiña arrastrouno cara á barca. Apañou a pértiga, empuxou as madeiras contra a corrente e as augas levárona devagariño río abaixo coma se a obedecesen. Era un rito que se repetía, esta vez igual que as outras: agora el, antes o seu pai, moito antes o seu avó. Todos volvían ao río. Ela estaba alí para iso, dende o principio do mundo e ata o final dos tempos.

Amañece. Por entre o mar de flores amarelas, anunciado polo arrecendo da terra, pois todo se repite e se renova, os ladridos do can Nei advirten da presenza bamboleante da carreta do viaxeiro, a penas un puntinho branco por entremedias da chaira vestida de primavera. Asubían os merlos. Locen novas as cerdeiras. Sentada na porta da cabana, a rapaza olla a pasada do vento, que acariña coa súa doce man manseliña a cabeleira da herba.

Víctor F. Freixanes:

“O caciquismo é o resultado da incultura”

Montse Dopico / A.R. López

r d l | 7
Galicia Hoxe 16/08/07

¿Que é o que aínda nunca se escribiu en literatura galega?

A gran novela da emigración, por exemplo. Hai apuntes, ensaios parciais, pero o gran mosaico, a reconstrución literaria do que a emigración significa na memoria histórica e na identidade de Galicia, creo que está sen escribir. Supoño que tamén outras cousas. Pero iso sucede en todas as literaturas. Sempre hai algo pendente. A realidade da Galicia actual ofrece unha chea de posibilidades e argumentos, moitos deles aínda sen tocar.

¿A que escritor ou escritora hoxe falecido lle gustaría ter coñecido?

Hai tempo que sosteño a tese de que aos escritores hai que lellos e que, ás veces, é mellor non coñecelos.

¿Hai algún libro que non fora capaz de rematar a pesar de intentalo? ¿Por que?

Nas carpetas da miña mesa de traballo e no ordenador hai catro ou cinco proxectos abertos, tanto de ficción como de pensamento, ensaio e algún proxecto de investigación. Aínda non perdín a esperanza de rematalos. A miña próxima entrega espero que sexa un libro de relatos. Pero ¿quen sabe?

¿Que libros dos que vostede leu de neno ou adolescente nunca lle recomendaría a un neno ou adolescente de hoxe?

Recomendaríallos todos. E máis que houber. A curiosidade debe ser insaciable.

¿Que libros despertaron o seu interese por escribir?

Non é doada a resposta, pero se recúo na memoria atopo a Valle-Inclán, “Os pazos de Ulloa” de Emilio Pardo Bazán, “Follas novas” de Rosalía de Castro, “A peste” de Albert Camus... E unha historia interminable, pero fantástica, que lin en catro volumes durante unhas febreas tifoideas, coído que con quince anos: “O Don apacible” de Mihail Sholohov....

¿Que é hoxe a cultura galega e onde podemos atopala?

Eu teño unha concepción moi ampla do concepto cultura. Para min cultura é o conxunto de propostas que un grupo social, con consciencia de seu, é quen de elaborar para darlle resposta ás necesidades ou demandas de cada momento histórico. Ese conxunto de respostas aliméntase da memoria crítica do pasado (a identidade) e das capacidades elaboradas que o colectivo produce para lle facer fronte ao futuro (coñecementos). Escuso dicir que a cultura galega é un abano amplo que vai dende a literatura e a creación plástica á arquitectura, á ciencia, á tecnoloxía, á economía, á organización do territorio, á gastronomía, etc. Incluída a política.

¿Que libro lle gustou a todo o mundo menos a vostede e ao revés?

Non sei responder. Moitos e ningún. Cada lector é un mundo.

Escolla tres palabras e tres letras que lle gusten.

Tres palabras: luz, esperanza, solidariedade... Tres letras: A, B, C...

¿Que poder ten hoxe a comunicación oral? ¿Gústanlle os contacontos?

Depende de quen conte os contos e de que contos se conten. Respecto á comunicación oral, o boca a boca segue a ser unha fórmula moi eficaz...

Díganos unha obra de teatro ou unha conferencia na que tivo que loitar para non quedar durmido.

Non teño consciencia de vivir esa experiencia. Se acaso, en Berlín, abandonei na metade unha ópera xaponesa, porque estaba tan lonxe das miñas capacidades (e dos meus coñecementos na materia) que non fun quen de aturar ata o final. Pero normalmente cando empezo unha cousa intento acabala, para ter opinión sobre a súa totalidade.

¿Que lle ensinan os seus alumnos a vostede?

Novas formas de expresión, novas sensibilidades, novas curiosidades...

des... A realidade está transformándose constantemente.

¿Dille aos seus alumnos algunha cousa para, de paso, convencerse a si mesmo do que está a dicir?

Nunca digo nada do que non estea convencido, nin defendo nada no que non crea sinceramente, o que non significa que non poida estar equivocado. Ninguén ten a verdade absoluta.

Lembre algo que, de ser hoxe, nunca escribiría. Ou que tería escrito e non escribiu.

Levo escribindo nos xornais dende os 19 anos, e escribindo con opinión. Supoño que hai cousas que, se as volvo ler, as matizaría bastante. Pero en conxunto creo que o meu discurso, ollado coa perspectiva do tempo, resulta bastante coherente. Non me arrepiño de nada do que fixen ou dixen. ¿Silencios? Iso si. Aínda hoxe. Ás veces son necesarios.

¿Seguiremos sendo galegos se dentro de 70 anos xa non falamos galego?

Seguiremos sendo galegos mentres nos consideremos tales, alén das marcas de identidade que poidamos exercer. A lingua non é o único que nos identifica, aínda que sexa unha marca de identidade moi importante. Tamén estou convencido de que, dentro de 70 anos, Galicia seguirá falando galego.

¿Pode imaxinar unha Galicia sen vacas nin bateas? ¿E unha Galicia que sexa punteira en I+D e industrias transformadoras?

Non só non son realidades incompatibles, senón que o futuro, se queremos un futuro vivificador e que nos enriqueza, pasa necesariamente pola combinación deses dous elementos: tradición e modernidade. A cultura tradicional é o alicerce necesario para construír a Galicia do futuro, que debe incorporar a innovación, as novas linguaxes, as novas formas de coñecemento, as novas tecnoloxías...

Tres ocasións nas que Castelao, de estar vivo nos últimos 3 anos, se cabrearía ao ver o que pasa en Galicia.

Castelao morreu no ano 1950. O seu pensamento é rico e moito máis moderno, aberto e flexible do que a xente cre. Ler a Castelao é unha fonte de reflexión útil e, na miña opinión, necesaria. Pero Castelao morreu no ano 1950, repito. Os erros e os acertos que poidamos cometer a estas alturas da historia son cousa nosa.

E de que se alegraría.

Supoño que do progreso económico do país, e atrévome a dicir que da consciencia que a sociedade galega ten de si mesma, moi superior no seu conxunto á consciencia de identidade ou galeguidade de que existía na súa época. Falo do conxunto da sociedade galega, non de grupos minoritarios.

¿Por que temos os caciques con maior capacidade de adaptación aos tempos do planeta?

O caciquismo, entendido como a delegación ou renuncia de dereitos do cidadán, é un produto da incultura e do atraso. Na medida en que consigamos unha sociedade máis culta, máis informada, máis desenvolvida e menos dependente, máis civil en definitiva, desterraremos este andacio que historicamente nos tolle.

¿Cal é a mellor maneira de perder o tempo libre?

O tempo libre nunca se perde, é libre. Mesmo cando parece que estamos pasmando, o cerebro traballa.

¿Por que criticamos tanto a tele e despois estamos todo o día diante dela? ¿Que ve vostede na televisión?

Vexo moi pouca televisión. Se acaso algunhas películas, grabadas en vídeo previamente para que poder pasar ás présas os anuncios, e algún partido de fútbol. A pouca televisión que vexo é moi puntual, para estar ao día dalgúns programas, ou dalgúns formatos, e poder comentalos logo cos alumnos. A televisión, que potencialmente

Coordinación: A.R. López, Montse Dopico e S. Noia. Deseño: Signum.

ten tantas posibilidades, convertíuse nun mecanismo de enbrutecemento de masas, ao servizo de intereses privados, tanto económicos como políticos, absolutamente carente de consciencia social. Supoño que non é moi distinta doutros mecanismos da sociedade do noso tempo. Vemos tanta televisión porque estamos atrapados na rede, coma os cardumes de sardiñas na malla do xeito. Debemos esixir unha televisión pública diferente. Temos dereito a iso.

¿Como ve o audiovisual galego?

Con moita atención e moita esperanza. É unha das probas de que a creatividade galega está viva, consonte as linguaxes e as demandas dos novos tempos. Estamos empeizando. Necesitamos alianzas e estratexias exteriores. Tamén unha política cultural axeitada. Unha política aberta, xenerosa, non sectaria, con perspectivas de longo alcance.

¿En que lugares do mundo atopou parecidos insospeitados con Galicia?

Tocante á paisaxe, en moi poucos, ou en ningún, aínda que nunca estiven en Bretaña, nin en Irlanda, nin Escocia ou na Escandinavia, por exemplo, nin noutros moitos sitios. Tocante á maneira de ser das xentes, en moitas partes, porque os seres humanos son seres humanos en calquera lugar do planeta. Algúns comportamentos e maneiras de ser do rural venezolano, mexicano ou brasileiro, por exemplo, recordáronme moito ás aldeas galegas da miña infancia.

¿Por que en Galicia, onde se le pouco e se mercan poucos libros, se edita tanto?

Lemos moito máis do que parece, se ollamos cara a atrás e nos comparamos coa xeración dos nosos pais, aínda que seguramente moito menos do que deberíamos ler, se nos comparamos coas sociedades europeas desenvolvidas. Nesas sociedades desenvolvidas a poboación lectora habitual de libros (non falo de xornais e revistas) anda arredor do 30 %, e nós debemos andar polo 20%. Todo quere o seu tempo, os seus ritmos. Partiamos dunha situación moi cativa. Iniciamos un proceso e necesitamos seguir avanzando. A sociedade española no seu conxunto non é moi diferente. España é onde máis títulos novos se producen ao ano (case que 20.000 máis ca en Francia, sociedade lectora) e, non obstante, é unha sociedade de poucos lectores. A xente nova le algo máis..

Pero, ¿por que editamos tanto?

En parte porque a xente que le e que escribe, aínda sendo minoritaria, le e escribe moito. En parte por inercia. En parte porque as necesidades obxectivas que detectamos son moitas e queremos enchelas. En parte porque ás veces fuximos cara a adiante... Hai moitas razóns. Deberíamos pararnos a facer certa peneira, estou de acordo. Atendendo ao número de rexistros de ISBN, cada día saen cinco libros en lingua galega. Iso era impensable no tempo dos nosos avós. E atención: que o 80 por cento desa producían vén da edición privada.

Se fose estranxeiro e coñecese Galicia só pola literatura, ¿que idea cre que tería dos galegos?

Unha sociedade plural, aberta e chea de curiosidades moi diversas. Así é, na miña opinión, a literatura que hoxe se está a facer en Galicia. Non creo que desmerezca de ningunha outra literatura contemporánea da nosa contorna, sinceramente. A literatura e, en xeral, os creadores proxectan unha idea de Galicia moito máis rica e moito máis moderna do que ofrecen outras expresións da realidade social, económica e política.

¿En que se parecen os escritores galegos entre si? ¿Hai unha verdadeira renovación nos últimos anos na literatura galega en canto á temática, técnicas...?

A literatura está a renovarse seguido. Non comparto esa obsesión, que considero bastante acomplexada, de querer estar inventando cada día algo novo. Os verdadeiros procesos de renovación e de cambio son procesos lentos, que se coecen demoradamente e nos que participan os creadores e os

receptores, a sociedade no seu conxunto. Hoxe a literatura galega amosa unha pluralidade de rexistros moi interesante. Hai de todo, como en botica, ou practicamente de todo. Carecemos de perspectiva histórica para emitir un xuízo sobre o valor obxectivo do que estamos producindo.

¿Por que somos capaces de promocionar fóra de Galicia a dous escritores?

Tampouco estou de acordo nisto. Podo dar unha ducia de nomes agora mesmo, ademais de Manuel Rivas e Suso de Toro, se é que te refires a estes: Fina Casalderrey, Neira Cruz, Agustín Fernández Paz, Domingo Villar, Teresa Moure, Rosa Aneiros, Xavier Ponte Docampo, Neira Vilas, Méndez Ferrín, Carlos Casares, Yolanda Castaño, Xurxo Borrazás, Xavier López ... Todos están traducidos a outras linguas, mesmo máis alá do castelán. E non falo dos clásicos: Rosalía de Castro, Castelao, Eduardo Blanco Amor... O problema é complexo. Primeiro: carecemos de estruturas ou dunha política cultural axeitada que nos proxecte cara ao exterior, algo que habería que empezar a proxectar con tino, con criterio e con recursos. Segundo: o problema da proxección da literatura galega está moi relacionado co problema de proxección da cultura galega e da imaxe de Galicia cara a fóra (tamén do seu empresariado, dos seus produtos, etc.). ¿Interesa Galicia no exterior? ¿Sabemos proxectala dun xeito activo e competitivo: no ámbito do deseño, no ámbito das artes plásticas, a arquitectura, a moda, o turismo, etc.? Todo está relacionado.

¿Cal é o futuro de revistas como *GRIAL*?

GRIAL é unha das revistas máis antigas da realidade cultural galega e española. Dende 1963 acode puntualmente á cita cos seus lectores. Nestes momentos, apoiándonos en estratexias de publicidade e patrocinio propias das industrias da comunicación, andamos arredor dos 3.000 exemplares de difusión, bastante por riba da media das revistas culturais en España (as asociadas a ARCE, por exemplo), e facemos envíos ou intercambios con universidades e institucións de todo o mundo, alí onde está presente o hispanismo e a lusofonía. Nesa dirección queremos seguir avanzando, sen desbotar os colectivos da Galicia exterior. Estamos moi ilusionados. A maiores, queremos convertela nun dos escaparates activos do pensamento, a creación e a reflexión da Galicia do novo século. Hai bastante camiño por percorrer.

¿Os pequenos editores galegos son uns románticos necesarios?

Todos os editores que traballamos en galego temos algo de románticos. E todos, na miña opinión, somos necesarios.

¿E os escritores?

Tamén.